

EGNENS KIRKER

Domprovstiet Ribe og Bramming

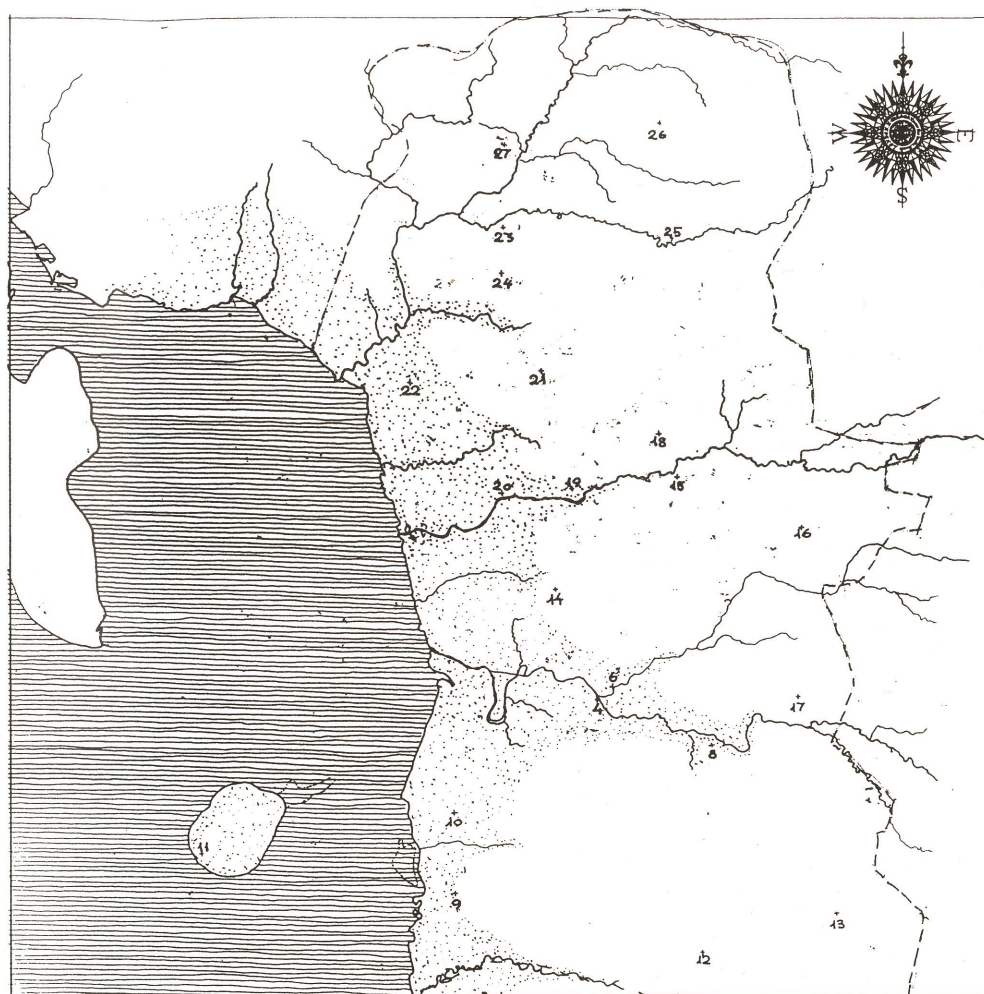
*Til gudstjenestebesøgende
og kirkebesøgende*

Indhold

Indholdsfortegnelse	1
Til læseren	2
Vore prægtige tufstenskirker	2
Kirkearkitekturen	3
Ribe domkirke	4
Sct. Catharinæ kirke	6
Sct. Catharinæ kirkes kloster	7
Seem kirke	8
Hviding kirke	9
Vester Vedsted kirke	10
Mandø kirke	11
Roager kirke	12
Spandet kirke	13
Farup kirke	14
Hjortlund kirke	15
Kalvslund kirke	16
Obbekær kirke	17
Jernved kirke	18
Gredstedbro kirke	19
Vilslev kirke	20
Hunderup kirke	21
Darum kirke	22
Sct. Knuds kirke	23
Sct. Ansgar kirke	24
Gørding kirke	25
Vejrup kirke	26
Vester Nykirke kirke	27
Prospekt af Ribe fra 1598	28

Tegninger og lay-out: Jørgen Dich. Tekst: Arendse Dyssel
 Redaktion: Elin Hjulær Sørensen, Jørgen Hanssen og Arendse Dyssel
 Tryk: Grafisk Produktion Ribe ApS
 Omslagsfoto: Himmeldronningen i Jernved kirke
 Udgivelse: Ribe Turistbureau, 6760 Ribe. Yderligere eks. kan rekvireres på tlf. 75 42 15 00.
 Forbehold for ændringer efter redaktionens slutning april 1998.

Den stiplede linie angiver Ribe Stifts udstrækning.

Til læseren

Dette lille hefte om Ribe domprovstis kirker er blevet trykt på foranledning af ønsker dels fra herboende og dels fra besøgende. Vi kender alle til at komme til en lukket kirkedør, hvad enten vi ønsker at deltage i gudstjenesten eller blot at gå på opdagelse i kirkebygningen. Dette hefte skulle råde bod herpå.

I de fleste af landets kirker holdes der normalt gudstjeneste hver søndag, dette er imidlertid ikke tilfældet i sommermånederne, hvor man kan risikere at komme til en lukket landsbykirke.

For at imødekomme behovet for oplysning om gudstjenestetider og -steder i sommerferieperioden er der udarbejdet en oversigt, som bl.a. kan rekvireres på turistbureauet i Ribe.

Hovedparten af egnens kirker er gamle middelalderkirker, som den, der holder af at foretage kirkebesøg, bør sætte tid af til at undersøge nærmere. Men ny eller gammel bygning, hver kirke har sin historie og sit særpræg, hvilket også fremgår af de enkelte kirkebeskrivelser.

Man kan vælge at besøge kirkerne en efter en, i vilkårlig orden, som det nu kan passes ind, eller man kan nøjes med at besøge særligt udvalgte. Det er klogt på forhånd at orientere sig om åbningstider. Nærværende hefte er ikke tænkt som en

erstatning for en kirkefolder, men som en sammenhængende og sammenlignende orientering, der fremdrager typiske træk ved kirkerne.

Vore prægtige tufstenskirker

15 af egnens kirker er tufstenskirker. Tuffen er ifølge præsten Jacob Helms (Danske tufstenskirker, 1889) "let at forme, let at bryde og let at føre". Disse iøjnefaldende fordele gjorde tuffen oplagt som bygningsmateriale i stenfattige egne. Lokale folk har ikke alene opført, men sandsynligvis også skaffet og hentet tuffen på flade pramme.

Der findes forskellige tufstensarter. Den tuf, der er anvendt i Ribe stift, er vulkansk tuf fra Eifelbjergene ved Rhinen. Tuffens farve er hyppigst gulgrå, men farven kan også være varmere.

På samme tid, som tuffen fragtedes hertil, i 11-1200 årene, afgik også ladninger af kalktuf længere vestfra i Europa. Begge arter skulle nordpå over havet, og kalktuffen afskibedes gennem hele middelalderen fra Normandiet til England, hvor allerede romerne havde introduceret den til mindesmærker og monumentalbyggeri. Tuffen egnede sig nemlig pga. af sin faste form og porøse lethed fortrinligt til opførelsen af hvælvinger. Hovedmaterialet i de store kirkebygninger var ganske

vist kvadersten, men tuffen fyldte man gavmildt ud med.

Køln synes at have været et vigtigt centrum for tufstenshandelen, og ivrige aftagere var naturligvis de stenfattige områder mod nord. Fra det punkt, hvor Mainfloden forenes med Rhinen og helt op til egnene syd for Ringkøbing fjord, har der været en nogenlunde ubrudt kæde af kirker bygget af vulkansk tuf. Og tuffen har ikke alene været anvendt til murflader, den er også almindeligt anvendt i frempringende led på bygningen, eksempelvis til søjlekapitæler.

Kirkearkitekturen

Mange forvirres over de årstal, der somme tider kan ses på en kirkegavl eller et kirketårn, men sådanne årstal er tilfældige og fortæller sjældent noget om kirkens alder.

Det kan anbefales at indlede kirkebesøget med at gå en tur rundt om bygningen, så vidt muligt i god afstand af denne. Nyd bygningens proportioner og placering. Det kalkede udseende er ikke oprindeligt. De første århundreder har tufstenskirkerne stået som Hviding kirkes nordside, men tuffen sugede mange steder vand. Det var derfor vejrforholdene, der blev bestemmende for kirkernes nuværende kalkede fremtoning.

Læg mærke til tårnets placering, vinduer-

nes størrelse og bygningens ornamentik. Disse fortæller allerede meget om kirkens alder og historie.

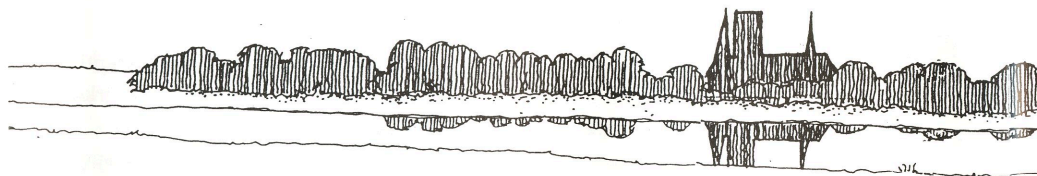
Tufstenskirkerne er opført i flere etaper. Typisk er apsis og kor opført tidligst, herefter skibet, mens tårn og våbenhus først tilføjes flere århundreder senere. Rhinkirkernes arkitektur har tydeligt været inspirationskilde for byggeriet her.

Ingen af kirkerne er intakte. Nogle har i tidens løb været dårligt vedligeholdt, og andre er der blevet arbejdet mere på, end godt er. Alle har fra tid til anden været underkastet én eller flere restaureringer. Det oprindelige kirkerum havde indgange, som nu er tilmurede, og var ikke så lyst som nutidens. Alter og døbefont var sikkert inventar, men derudover var der ikke meget bohæve.

Det romanske kirkerum var hemmelighedsfuldt med små vinduer af den type, der stadig kan ses på kirkeskibets nordside. Stemningen i rummet var som den kan opleves i Farup kirke. Reformationen krævede lys, og dermed ændredes arkitekturen, men allerede i 13-1400-årene havde mange kirker fået større vinduer i sydsiden, mens nordsidens i en del tilfælde blev muret til.

Tegning fra 1400-tallet viser den anvendte teknik. Kvadrene måles, inden de tilhugges og lægges på plads. (Kilde: Binding & Nussbaum).

Ribe domkirke kan ses viden om i det flade marskland. Det markante borgertårn (opført 1283-1333) uden spir, det elegante rytterspir og det lille Mariatårn er byens velkendte silhouet og vartegn. Fra tårnet lyder hver dag kl. 8, 12, 15 og 18 sprøde klokketoner. Dagens første og sidste melodi er H.A. Brorsons "Den yndigste rose". Midt på dagen lyder en gammel visemelodi om dronning Dagmars død i 1212.

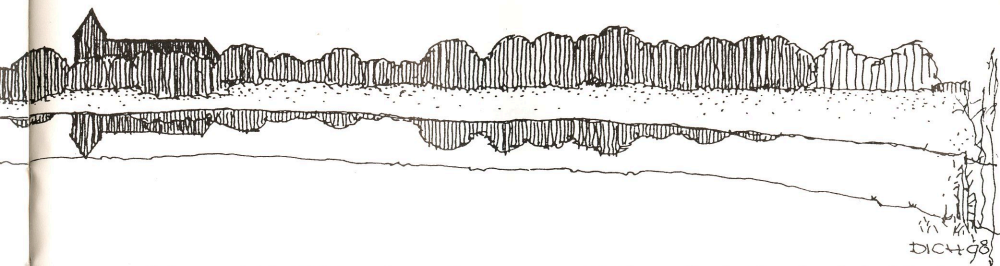
Ribe er Nordens ældste by; her gjorde kong Valdemar Sejr og dronning Dagmar tit ophold på slottet Riberhus. Ribe var fra gammel tid et livligt handelssamfund med skibe, der færdedes hjemmefra i de nederlandske havnebyer og på de store tyske floder. Fra disse egne mod sydvest hentedes ikke blot varer, men også inspiration, bygningskultur, kunsthåndværkere og byggematerialer til den domkirke, vi ser i dag, og som overvejende er opført i vulkansk tuf. Til sokkel, murhjørner og visse dekorative led er dog anvendt bastant jysk granit.

Kirken var viet Maria og kaldtes Vor Frue.

Den lå kunstigt hævet 4 meter over det omliggende terræn.

Byggeriet har stået på i henimod 100 år begyndende o.1150, med forbillede i den rhinlandske tufstensarkitektur. Opmuringen er foregået i etaper fra øst (apsis, kor og tværskib med den bemærkelsesværdige sydportal "kathoveddøren") og uden om den kirke, som Ansgar i 850 fik tilladelse til at bygge. Skiftende arkitekter og en brand ændrede planerne. Undervejs blev tufstenskuppelens planlagte ottekanterede lanternetårn opgivet, og detaljer i det treskibede langhus ændredes med overgangen fra romansk til gotisk byggestil. Oven over de romanske rundbuer ses således tidliggotiske vinduer og ribbehvælv fra o.1225-1250.

Middelalderens pomp og pragt føjede tårne til og, ved kirkens syd- og nordside, en lang række sidestillede kapeller, som i løbet af 1400-tallet kunne sammenbygges til ydre sideskibe. I 1500-tallet stod den kirke, vi ser i dag - Skandinaviens eneste femskibede - fuldt udbygget med overdækket trelænget processionsomgang ved

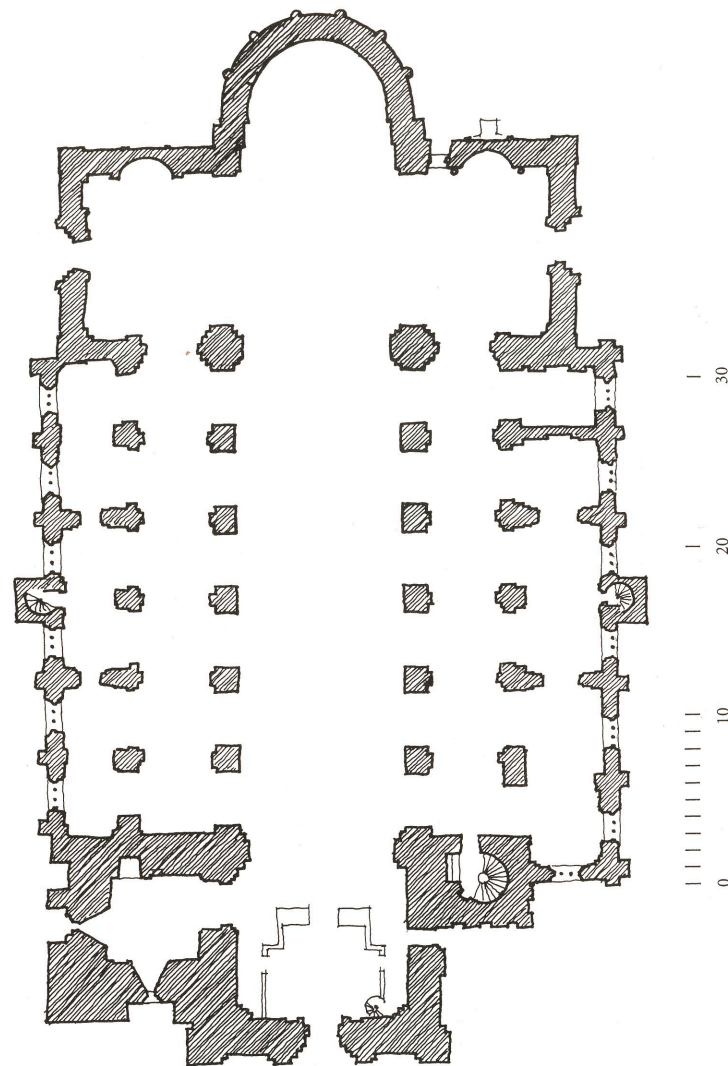

skibets sydside. Sidstnævnte nedlagdes (på nær den rest, der i dag kaldes processionsgangen), da kirken efter en lang, drøj forfaldsperiode omsider gennemgik en grundig restaurering (1882-1904), men stenene fra den anseelige bygning blev genbrugt ved restaureringen. Ved skalmuring gengav man tufstensfacaderne deres oprindelige udseende. De kalkmalede dekorationer i midterskibet er udført i 1904 på grundlag af originale rester.

Inventar: Kirken er i øvrigt rig på kunstskatte, epitafier, gravminder, træskærerarbejde, en lang række bispeportrætter og vigtige historiske seværdigheder. Her skal blot nævnes de vigtigste: Kathoveddøren på kirkens sydside med døroverligger og sandstensrelief, den sidste katolske biskop Ivar Munks gravsten i søndre sideskib, to kongegrave, kalkmalerier fra 1530 på nordvestlige midtskibssøjler: 1) Maria med barnet og 2) apostlene Bartolomæus og Andreas, samt den kendte Cobra-kunstner Carl Henning Pedersens vidt omdiskuterede apsisudsmykning fra

1980'erne. Værket består af såvel fresker som glasruder og mosaikker. Uden for kirken, på dens sydside, står statuer af to af Ribe stifts biskopper, begge betydelige personer i Danmarks kirkehistorie: Hans Tausen, en af reformationens store personligheder, og Hans Adolph Brorson, pietismens lyriske salmedigter.

Ribe domkirke er åben i henhold til opslag. Åbningstider varierer med årstiden. Der betales entré i domkirkens kiosk ved indgangen. Udførligt materiale om Ribe domkirke samt billeder, plakater og kort kan købes i kiosken.

Sct. Catharinæ kirke

Denne smukke klosterkirke, hvis lave tårn putter sig, som for at undskylde sin eksistens, kun et stenkast fra den pragtfulde domkirke, udgør ganske afgjort en del af Ribes profil. Der kan ganske vist gå en tid før man opdager det, men før eller senere slår det én, at arkitekturens nøgternt værdige, næsten monolitisk, røde karakter står i voldsom kontrast til den alt dominerende dramatiske domkirkens silhouet, at den har sin egen styrke, sit eget magtfulde sprog og sin egen historie. Ribe, denne forholdsvis lille by talte i højmiddelalderen hele 10 kirker og 4 klostre! (Se side 28).

Klosteranlæggets opførelsestidspunkt er omkring 1240. Kirken har ligesom Ribe domkirke i perioder af sin historie været stærkt forfalden. Beliggenheden er uden for den middelalderlige bydels grænser på et sumpet terræn. Byggeriet er i sig selv et imponerende projekt: en åslyngning fyldes op med egetømmer, og herpå lægges sten på sten. Men grundlaget viste sig at være faretruende ustabil.

Bygherrerne var dominikanere, en tiggerorden, der her i landet også kaldes sortebrødrene. Kirke og kloster fik navn efter Catharina, en lærd ægyptisk prinsesse, som led martyrdøden i 307 for sin tros skyld. Ved reformationen måtte munkene forlade både kirke og kloster, og i 1537 fik

byen af kong Chr.III brev på, at kirken nu var sognekirke.

Den nuværende kirke danner nordfløjen i klosteranlægget og strækker sig tillige øst for dette. Oprindeligt var bygningen kortere, dækket af fællestag og forsynet med et messeklottespir over østgavlen.

Størstedelen af den nuværende kirke stammer fra tiden efter 1433. Tårnet fra 1617 har oprindeligt været meget højere, men det blev med tiden skævt og lod sig ikke bringe i lod. For at undgå en total sammenstyrtning valgte man at afkorte og skalmure det. Tårnets vestportal stammer fra 1746. Oven over denne ses Chr.VI's navnetræk.

I årenes løb er kirkens nordmur sunket betragteligt. Den stabiliseredes endeligt ved en storstilet funderingsindsats i 1918, hvorefter kirken var under restaurering i 14 år. I denne periode etableredes også Sct.Catharinæ Plads med vandkunst til ære for den Catharina som kirken har navn efter. Omkring vandkunstens midtsøjle, der krones af Catharina, står fire figurer, som et udtryk for kirkens historie: en kriger, en borger, en munk og en luthersk præst.

Klosterkirken er treskibet, kirkerummet højt, hvælvet, hvidkalket og med høje gotiske vinduer bagom alteret, hvorfra lyset venligt fordeles sig i det stilrene, alvorlige rum.

Inventar: I koret bemærkes korstolene fra omkring 1500 med "barmhjertighedsspind" (misericordier) på bagsiden og talrige navnetræk skåret af generationer af Latinskolens peblinge; det ældste er fra 1555.

Prædikestol og lydhimmel fra 1591 er rigt udskåret og har syv relieffer fra Jesu barndomshistorie, særligt bemærkelsesværdigt er omskærelsen.

Den overdådige, smukt forgyldte altertavle fra 1650 er skåret i Varde og bærer Fr. IIIs navnetræk. Det centrale billede er nadveren, øverst den sejrende Kristus. Døbefonten er indført i kirken efter reformationen. Den er romansk, af granit og med billede af en løve. Yderligere inventar er 7 fine epitafier og 30 gravfliser over stadens bedste borgere.

Sct. Catharinæ kirke er åben i henhold til opslag.

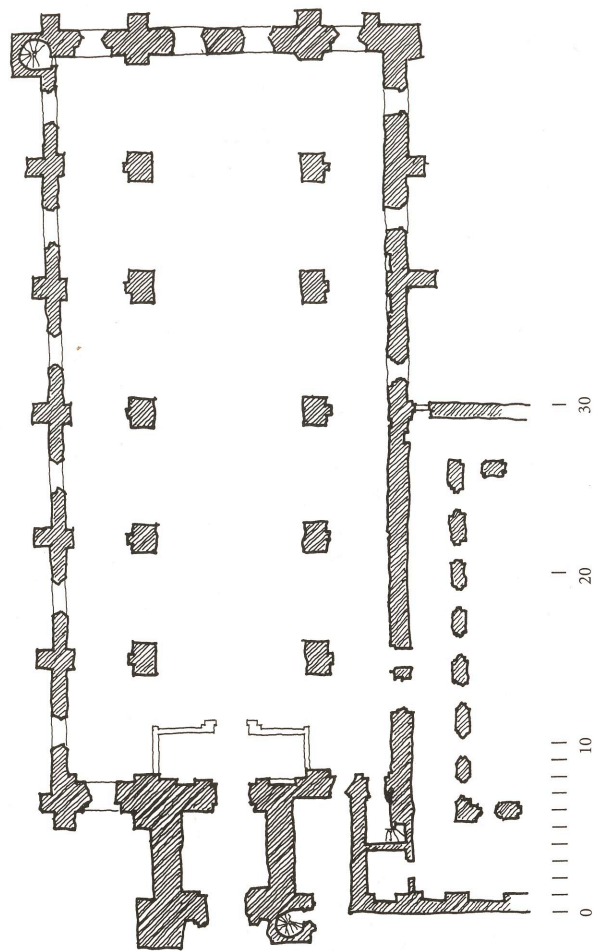
Klosteret

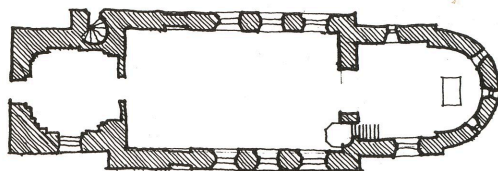
I middelalderbyen Ribe var der uden dominikanernes Catharinakloster tre andre klostre, nemlig Laurentiuskirken franciskanerkloster sydøst for Riberhus slot, benediktinernonnernes Nikolajkloster og johanniternes kloster. Cistercienserne havde etableret sig i Seem. Koncentrationen af klostre har næppe været større noget andet sted i landet. Straks

efter reformationen begyndte nedrivningen af både kirker og klostre; kun Catharinaklosteret blev bevaret.

Fra søndre kirkeskib er der adgang til Ribe bys smukkeste gårdrum, fratergården - frater er latin og betyder broder - i hvilken der langs alle fire bygningers mure løber en overdækket korsgang. Herfra var der adgang til rummene i de forskellige fløje, og korsgangen blev desuden brugt i forbindelse med processioner. Klostergården er enestående i dagens Danmark. Dens ro og prunkløse skønhed er et overbevisende vidnesbyrd om dominikanernes bygningskunst.

Af alle klostergårde, der etableredes i Danmark, er ingen idag mere intakt og velbevaret end Sct. Catharinæ kirkes klostergård. Kun karmeliterklostret i Helsingør tåler sammenligning.

Kirken er opført omkring 1170 af tuf og munkesten, højest sandsynligt tiloversblevne fra domkirkebyggeriet. Samtidig med kirkebyggeriet opførtes et benediktinerkloster ved Munkesø viet jomfru Maria. Benediktinerklostrets munke gjorde kun kortvarigt ophold i Seem, allerede i 1173 drog de sydpå og grundlagde Løgum Kloster, hvorpå cisterciensere flyttede ind.

Seem kirke er ikke placeret centralt i sognet, men tæt ved Ribe å. Byggesten har således kunnet fragtes direkte til stedet, som muligvis i førkristen tid var offersted. Kirken er viet Skt. Andreas. Kirkens arkitektur gør et stærkt indtryk. Dette er til dels betinget af, at betragteren bevæger sig omkring bygningen på meget nært hold.

Korets små mosaikruder er ligesom de øvrige vinduer af nyere dato. Det karakteristiske kraftige tårn med Tørninglensk spir er opført i 1500-tallet. Et samtidigt våbenhus er fjernet.

Kirken har oprindeligt haft sideindgange, som tilmuredes ved etablering af indgang gennem tårnet (hovedindsættelsen 1900-01).

Kirkens indre har i katolsk tid rummet sidealtre mod vest på begge sider af korbuen. Den nordvestlige alterniche er genåbnet.

Ikke velbevarede kalkmalerier (deriblandt, på triumfmuren, en ret lille, sikkert gotisk Maria med barnet under baldakin) blev afdækket og atter tildækket i slutningen af 1800-tallet. På den tid fandt man endvidere en helgengrav i en udhulet tufsten, som indgik i det daværende murede alterbord.

Kirkens inventar: Renæssancealtertavle med oprindeligt topfeltmaleri forestillende korsfæstelsen og opstandelsen. Storfeltet er tilføjet engang i 1800-tallet. Det er en kopi af Leonardo da Vincis berømte nadverbillede fra Milano. I tavlens opbygning indgår de 12 apostle, fra en tidligere tavle, fra o.1400. Prædikestolen er også et renæssancearbejde skåret i egetræ. Døbefonten er af gotlandsk sandsten. Korbuen smykkes af et korbuekrucifiks fra 1500-tallet. Af øvrige seværdigheder kan nævnes 3 epitafier fra 1600-tallet samt to gamle messeklodder, som anvendes ved bryllup.

Besøg uden for kirketid: Se opslagstavlen ved kirken.

Kirken ligger tæt ved havet på det flade marsklands højeste punkt, 500 meter øst for det nuværende dige. Den ligger ensomt og kan ses på lang afstand. Kirkens placering er bestemt af det forhold, at datidens skibe gik ind ved Hviding Nakke, hvor der i middelalderen var en travl handelsplads.

Udgravninger har klargjort, at kirken hviler på et næsten metertykt lag af fyld, som vidner om, at stedet har været bosted længe forud for kirkebyggeriet. Endvidere skal der angiveligt være konstateret spor af en tidligere trækirke.

En spadseretur omkring kirken vækker spørgsmål om dens oprindelige karakter. De højtiddende vinduer og det bratte materialeskift ved skibets vestende lader ane, at kirken engang har været tænkt som andet og mere end en landsbykirke. Arkitekt Knud Krogh, Nationalmuseet, har omhyggeligt rekonstrueret bygningshistorien og vist, at bygherrerne allerede fra begyndelsen har vidst, hvad de ønskede. Visionen var en treskibet minidomkirke med tvillingetårne forbundet med en forhal med portal ved skibets vestlige ende.

Byggeriet foregik etapevis. Det indledtes omkring 1150. Kirkeskibet afsluttedes 50 år senere, og der lagdes med de højtsiddende kløverbladvinduer an til sideskibe, som imidlertid aldrig blev bygget. To

tvillingetårne blev rejst i 1200-tallet, men styrtede sammen efter 300 år. Nordsiden af skibet, med den tilmurede dør, er bedst bevaret.

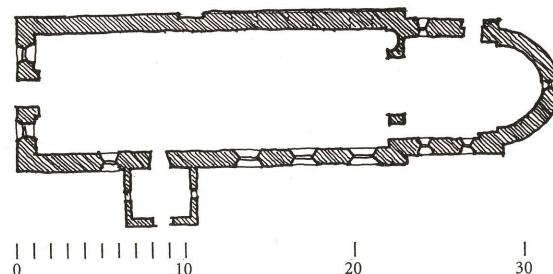
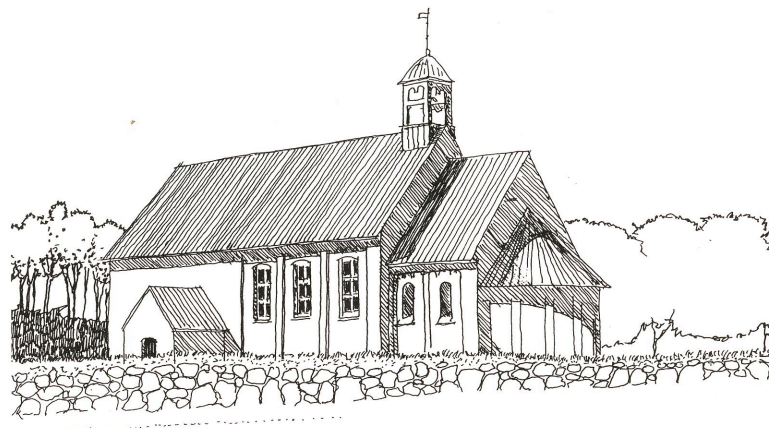
Der er ved omhyggelig ombygning af apsis og korbue i 1907 fundet kalkmalerier i kirken. Af disse ses i dag en hanseatisk kogge (et fladbundet skib) for anker og 2 runde ret primitive figurer. Måske et lykkeshjul og antagelig et indvielseskors. Desuden et siksakmønster i blå og røde farver. Korbuen flankeres af sidenicher, hvor der i katolsk tid har stået altre. Kirken er viet Skt. Mikael, men også Skt. Laurentius spiller en rolle.

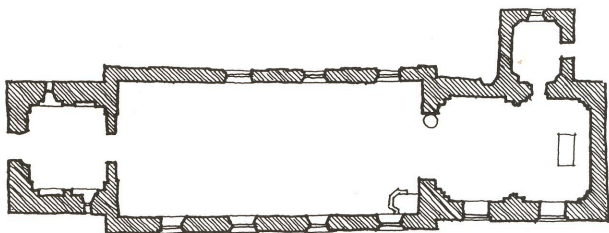
Kirkerummet er usædvanligt rigt udstyret med et smukt bemalet loft og en række fine træskærerarbejder. Den imponerende sengotiske altertavle fra 1520 har i midtfeltet en ikonografisk sjælden rosenkrans med den korsfæstede omgivet af Gudfader, Maria og hellige personer. Fløjene fortæller Skt. Mikael's legende, og predellaen viser de 15 "nødhjælpere". I den nordre sidealterniche står en lille, sengotisk sidealtertavle med Anna selvtrædte flankeret af to helgener.

Besøg uden for kirketid: Se opslagstavlen ved kirken samt skitse inden for kirke-lågen.

Hviding kirke

9

0 10

20

30

Den hvidkalkede, blytækte kirke ses tydeligt fra havet og ligger da også meget tæt ved havet på et lavt højdedrag. Den består af romansk skib og kor, som omkring 1250 er forlænget mod øst, samt af to tilbygninger: tårnet mod vest og sakristiet ved korets nordside fra 1400-tallet. Bygningen har en forholdsvis indviklet bygningshistorie. Den er opført på sædvanlig vis af tufsten og munkesten. Kr-umhugne sokkelsten røber, at kirken oprindeligt har haft apsis, men kirken er ombygget tidligt. Det nuværende kor og halvdelen af skibets murværk er genopført efter en brand. Det oprindelige murværk ses bedst på skibets nordside med trappefriser i munkesten og en tydeligilmuret dør. Den tilsvarende dør på skibets sydside spores kun svagt; dette gælder også en formodet præstedør i koret mod syd. Af oprindelige vinduer ses kun ét i korets nordside. Tårnet er stærkt ombygget efter et lynnedslag i 1845. Kirken er viet Skt. Andreas.

Kirkerummet virker stort. Indtrykket skyldes den brede korbue og det rummelige kor. Det murede alterbord har, som i Seem og i Roager, rummet en blyæske med knogledele.

Inventar: Det tidligere anvendte alterbillede af den blodsottige kvinde, (angiveligt

malet med forlæg i lokalbefolkningen) har måttet vige til fordel for en sammenstykket altertavle. Den nuværende altertavles topstykke, en afbildning af nadveren, fra 1708 er derved atter kommet til ære og værdighed. De mindre billeder under topstykket er af ældre dato. Renæssancefigurerne er øverst Peter og Paulus og nederst Faderen med verdenskuglen i sin hånd og Kristus som den gode hyrde. Topfiguren, Kristus med sejrsmantlen, kan ses andetsteds i kirken.

Renæssanceprædikestolen er fra 1625 med toscanske hjørnesøjler og relieffer fra Jesu fødsel, barndom og dåb i Jordan. Døbefonten er af romansk granit med arkader og indristet rankeværk på kummen og hjørnehoveder på foden. Kirkens inventar omfatter desuden en degnestol fra omkring 1700 med tilhørende smukt smedet nøgle samt, i våbenhuset, et vievandskar fra katolsk tid. Kirkens ene klokke er formentlig fra 1250; den er uden indskrift.

Besøgende kan uden for gudstjenestetid rette henvendelse til præstegården ved kirken.

Traditionen vil vide, at øen i 1416 havde tre kirker, men kirkelisten i 'Ribe Oldemor' omkring 1340 omtaler kun én. Der har indtil fornylig hersket usikkerhed om dateringen af Mandø kirke. Nationalmuseets seneste undersøgelse af den ombyggede østgavl godtgør nu, at kirken med sikkerhed er opført i 1600-tallet, dvs. at den er mindst 100 år ældre end tidligere antaget. Stiftsamtmand C.G. Gabels navn og årstallet 1727 skal derfor ikke forbindes med kirkens opførelse, men derimod med en ombygning eller udbedring.

Østgavlen har tidligere været en renæssancesancegavl med forbillede i det gamle rådhus i Tønder. I 1792 tilføjedes våbenhuset mod vest med indgange fra både nord og syd.

Kirken er hvidkalket og har rødt tegltag, men intet tårn. Den ligger i bymidten, på øens højeste punkt, omgivet af en smuk, fuldstændig prunkløs kirkegård med klokkestabel vest for kirken (skænket af Rederiet Lauritzen i 1939).

Byggestilen er enkel og elegant. Ikke for meget og ikke for lidt. Et fornuftigt hus, hvis eneste pryde er gavlenes svungne barokkamme og de buede lavtsiddende vinduer. Bygningen har ved opførelsen næppe kunnet huse hele øens befolkning, men det kan den til gengæld i dag. Farvevalget i det lavloftede kirkerum er

uden tvivl inspireret af den omgivende naturs særlige karakter: den violette Mandøløg der blomstrer i sensommeren.

Inventar: Der er ophængt fire skibe, bygget af gamle søfolk - som kopier af de skibe, de i deres ungdom sejlede med.

Altartavlebilledet fra 1898 er en kopi, malet på træ, til erstatning af Joakim Skovgaards lærredsmaleri fra 1890: "Kristus fører røveren ind i Paradis", der huses på Nationalmuseet, fordi det ikke tåler Mandø's fugtige klima.

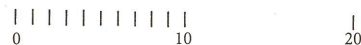
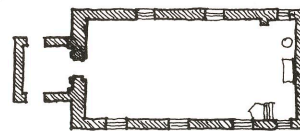
Langs den sydlige væg er der ophængt en række rensdyrtakker, som tidligere tjente som knagerække. Takkerne er fundet i Vadehavet mellem Mandø og Fanø og er 10 til 15.000 år gamle. Den vestlige væg's udskårne træfigurer (Skt. Jørgen, Anna selvtredie samt jomfru Maria, alle fra katolsk tid) er drivgods fra havet.

Kirkens nordlige væg fremviser to nadverbilleder. Det ene er ligesom renæssanceprædikestolen med relieffer af bebudelse, fødsel og korsfæstelse, skænket af klosterkapellet i Ribe.

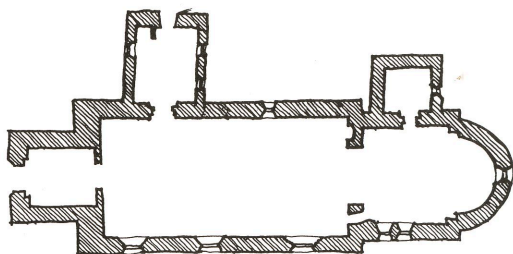
Opslag ved kirken kundgør, hvor der kan hentes en nøgle til kirken.

Mandø kirke

11

Roager kirke

Kirken er hvidkalket og blytækket. Den ligger lige over for kroen, på en svag hævnings ved en lille bæk. Der er tale om en imponerende bygning, hvis arkitektur tydeligt har forbillede i Ribe domkirke ligesom flere andre af egnens kirker. Byggematerialet i kor og apsis er tufsten. Tuffen er ingen steder synlig. Roager kirkes apsis svarer nøje til apsis på kirkerne i Farup og Jernved.

Roager kirke blev antagelig opført i sidste halvdel af 1100-tallet. Apsis beskrives så tidligt som i 1687 som "brøstfældig". I 1913 blev apsis ombygget med genanvendelse af materialer og som en tro kopi af sit forlæg.

Tårnet er af Tørninglentyper.

Den store korbue flankeres mod nord af en sidealterniche. En tilsvarende har været mod syd. Her blev prædikestolen placeret.

Mellem kor og sakristi er der en bemærkelsesværdig dør: en skriftemålsdør. På siden, ud mod koret, ses Moses med lovens tavler; på den anden side står på latin Jesu ord til kvinden, der blev grebet i hor: Gå bort og synd ikke mere.

Kirkens alter har ligesom i Seem kirke rummet relikvier.

Kirken er antagelig viet Skt. Paulus og har haft tradition for at afbilde denne apostel. I det gamle våbenhus, der nu er kapel, fin-

des en åben kamin. For ca. 300 år siden gik sognets børn nemlig i skole her.

Inventar: Døbefonten er romansk.

Prædikestolen er fra 1607 med følgende motiver i felterne: Fødslen i Betlehem, korsfæstelsen, opstandelsen og himmelfarten. Altertavlen er et jævnt maleri på lærred fra 1795. Enkelte af kirkens "nødhjælpere" over døbefonten er desværre i senere tid bortkommet. Kirkens absolutte attraktion er en glasmosaik mod nord, vist nok fra samme tid som kirken og i øvrigt Danmarks ældste glastrude! Der ses en person afbildet i bispedragt og med mitra og krumstav. Det er Bremens første biskop, Skt. Villhads eller den hellige Villads, som var angelsakser. For ham var den højeste efterfølgelse af Kristus i selvfornægtelse at drage ud i verden som apostel og missionær.

Besøg uden for kirketid: Se opslagstavlen ved kirken.

Kirken, som er hvidkalket og blytækket, ligger, ligesom Seem kirke ret højt og 1 km fra landsbyen. Den er antagelig opført i sidste halvdel af 1100-tallet.

Kirkeskibet forekommer meget langt og smalt, når man går omkring kirken, men grundopmåling viser, at dette indtryk er et synsbedrag, formentlig betinget af to forhold: For det første opleves arkitekturen, som i Seem, på meget nært hold, for det andet afbrydes skibets langmure ikke af tværgående bygninger. Kirken består af apsis, kor og skib samt sengotisk tårn i vest af Tørninglensk stil. Tårnets talrige jernankre vidner om sognets årvågenhed over for naturens kræfter.

Bygningsundersøgelse har vist, at tuffen er næsten enerådende i både apsis og kor samt triumfmur. Skibets langmure, med tilmurede døre, er derimod opmuret i munkesten, og navnlig sydmuren er stærkt ommuret. Egetagværket er svarende til Roager kirkes, men ændret. Jernvinduerne er muligvis fra restaureringen i 1878.

Inventar: Man bemærker straks altertavlen fra 1754. Den er af samme opbygning som tavlen i Seem kirke og har muligvis denne som forbillede. Også her har man fundet anvendelse af figurer fra en tidligere gotisk altertavle. Det drejer sig om 11

apostle og Johannes Døberen. Storfeltet afbilder nadveren i en hjemlig udgave. Man bemærker Judas Iskariot, der sidder med ryggen til og holder en pung i sin hånd.

Alterbordet bærer kong Frederik den Vs monogram mellem palmegrene. På apsisvæggen, bag alteret, ses et "viekors" malet på tufsten fra kirkens indvielse. Mindst 11 tilsvarende kors skjuler sig på væggene under kalken.

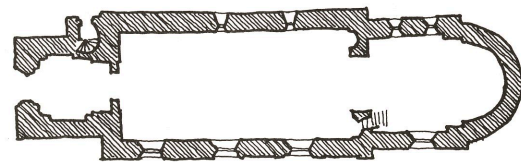
Neden under viekorset ses i midten af apsis en "piscina", et lille afløb med blyrør. I ældre tider blev bl.a. dåbsvandet hældt ud på kirkegården gennem dette blyrør.

Til højre for alteret ses en messeklodde anvendt i den katolske nadverfejring. Granitdøbefonten tilhører den lille gruppe af vestslesvigske løvefonter og den er antagelig så gammel som kirken selv. Prædikestolen i landlig senrenæssance findes ikke magen til i landsdelen. Arbejdet er formentlig skåret af en lokal snedker, år 1640.

Besøg uden for kirketid: Se opslagstavlen ved kirken.

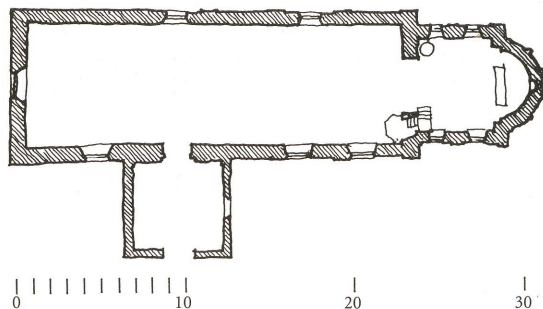
Spandet kirke

13

0 10 20 30

Farup kirke

Sognet begrænses mod nord af Kongeåen og mod syd af Ribe å. Kirken ligger i byens nordlige del, som kaldes Farup Kirkeby. Det er en kalket, blytækket tufstenskirke på granitsokkel, bestående af romansk apsis, kor og skib med en sengotisk vestforlængelse, der gør, at kirken i dag fremstår som en usædvanlig lang landsbykirke. Opførelsen dateres til 1175-1200. Tuffen er kun synlig i apsidesøjlerne, i det ydre murværk.

På korets sydside ses endnu den gamle præstedør, som i talrige andre kirker er blændet. Her findes indsat en sandsten med tydelige slibespor efter redskaber og sværd, som man i middelalderen har brugt at hvæsse her tæt på det allerhelligste. Kirken er ligesom kirkerne i Vilslev og Jernved viet Skt. Nikolaj.

Et tidligere vestligt tårn ved skibets sydside blev nedbrudt i 1835 og erstattet af et våbenhus. Det nuværende våbenhus mod syd og tårnet i vest, med Tørninglensk tag, er opført i 1932 til afløsning af et rytterspir, som kirken i Gredstedbro har kopieret. Kirken gennemgik en omfattende restaurering i 1930'erne. Herunder førtes vinduerne tilbage til den oprindelige størrelse. Dermed genopstod det katolske rum med højtstående, romanske vinduer og det mørke loft med de markante egebjælker. Allerede 1870 blev der iagttaget spor af ikke identificerede kalkmalerier, som ved

afdækning viste sig at stamme fra 1200-1250. Det gjaldt i korbuen, på hvis sydlige underflade ses Kains ofring, som har været modstillet af Abels, samt i apsisbuens underflade og forkant, hvor endnu ses antydningen af kongerne David og Salomon, en biskop - måske kirkens skytshelgen - og en akantusbort. En tidligere udsmykning i apsisvælvet er nu afløst af "Jesu forklarelse" fra 1954, udført af Stefan Viggo Pedersen. Bræddeloftet er udsmykket med et oliemaleri fra 1700-tallet: Kristi genkomst.

Inventar: I det murede gamle alterbord fandt man i 1835, under restaureringen, en urørt helgengrav indeholdende en fingerknogle. (Se også Seem, Roager, Vester Vedsted og Vejrup.) Desuden en senbarok prædikestol fra 1657 med relieffer fra Jesu historie. Kirkens romanske døbefont er af Weser-sandsten med akantusfrise og rundbuer. Fontehimmelen er overdraget fra Hygum kirke. Den er i barok fra 1695 med engle og Chr.Vs initialer.

Yderligere at bemærke er korbuekrucifiksgruppen, nu på kirkens nordvæg, Kristusfiguren fra 1325-1400 og Maria og Johannes o.1225-50 samt alterbillede 1: Getsemane, 1769, nu på skibets sydmur, og alterbillede 2: Korsfæstelsen fra 1925-26 på skibets nordmur.

Kirken er som regel åben dagligt mellem ringetider.

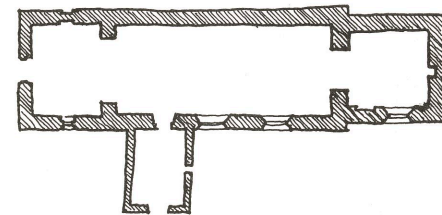
Sagnet siger, at kirken er bygget, hvor der i førkristen tid var en lund, som var helligdom for soldyrkelse. Fra denne lund gik hjorte ned til åen for at drikke. Den hvidkalkede, blytækkede kirke ligger centralt i sognet, på en lille højnning, der gør kirken synlig undtagen mod nord, hvor et tæt krat skygger for udsigten til Jernved kirke og de lavereliggende flade enge, som gennemstrømmes af Kongeåen. I tilslutning til kirken er en såkaldt rejsestald opført i 1862. Kirken består af kor og skib fra 1200-tallet, med skalmuret vestgavl (1724). Våbenhuset er tilføjet samtidigt eller senere, mens tårnet, med tværvendt saddeltag, først er opført i 1913 som afløser for en tagrytter, der fungerede som klokkehus. Kirkens klokke, ifølge indskrift støbt af Herman, dateres til 1275-1300. Der ringes manuelt morgen og aften. Murværket i kor og skib er hovedsagelig af tuf men med en markant iblanding af tegl. Tuffen er kun synlig i sokkelen mod øst, men grundige undersøgelser af murværket i forbindelse med udbedringer og ombygning har vist, at det bevarede tufmurværk, især på skibets sydside, er intakt. Stenene er passet så fint sammen, at mørtel har været næsten overflødig. To af kirkens oprindelige døre er tilmurede; det gælder kvindedøren mod nord (i forbindelse med en skalmuring af vestre

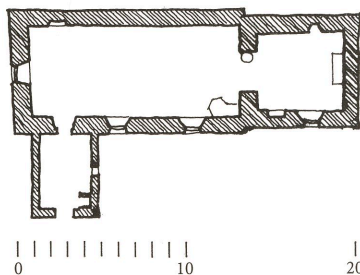
del af skibets nordside i 1600-tallet) og kordøren mod syd, som lige akkurat er synlig. Døren mellem skib og våbenhus stammer fra kirkens opførelse. Af kirkens oprindelige vinduer er fire bevaret, to i koret og to i skibet, alle rundbuede. Det mindre, i østgavlen bag altertavlen, er dog blændet.

Store dele af det oprindelige tagværk af egetræ er oprindeligt. Kirkerummet er ved tårnets tilbygning udvidet mod vest. Korbuen er velbevaret. På nordvæggen i koret findes en kalkmaleret præstetavle. På tilsvarende måde har kirken tidligere været dekoreret med graffittagtige tegninger fra 1500-tallet samt, af nyere dato, draperinger og sort skyggemaleri for at gøre træudskæringerne i altertavle og prædikestol ekstra virkningsfulde. Den nuværende farvesætning er traditionsbestemt.

Inventar: Den særprægede, tøndeformede granitfont er lige så gammel som kirken. Altertavle og prædikestol er renæssancearbejder fra begyndelsen af 1600-tallet. Altertavlens nuværende storfelt fra 1886 er en fremstilling af "Vandringen til Emmaus".

Kirken er sædvanligvis åben imellem morgen- og aftenringning.

I det nutidige landskab er kirkens placering bekvem, men ikke umiddelbart forståelig, set i middelalderlig sammenhæng. Den ligger på relativt fladt terræn umiddelbart syd for landevejen mellem Ribe og Foldingbro, et godt stykke syd for Kongeåen og 2 km nord for den tidligere mosekransede Hjortvad å. Terrænet skråner let mod syd, ned mod landsbyen Kalvslund.

Langvejs fra ses den hvidkalkede, blytækte kirke med den karakteristiske tagrytter. Den relativt korte, romanske tufstensbygning fra 1225-50 har oprindeligt haft en ældre apsis som de større nabokirker i Farup og Jernved. Dette ses af sokkelstene i bygningens østlige ende. Et andet iøjnefaldende træk, facadeudsmykningen, afslører, at kirkebygningen har undergået forandringer, der i dag ikke helt kan genemskues (sammenlign Hunderup kirke). Formentlig er der foregået en tidlig ombygning af sydturen i 1300-tallet og en senere nedrivning af apsis omkring 1575.

Det tegltækkede våbenhus mod syd fra 1864 erstatter et tidligere fra begyndelsen af 1700-tallet.

To døre, korets syddør og nordportalen, den såkaldte kvindedør, er i dag blændede.

De oprindelige rundbuede vinduer mod

nord har haft tilmurede lysninger, som afdækkedes ved restaureringen i 1952-53. En undersøgelse af egetagværket har vist, at store dele af det formentlig er oprindeligt.

Kirkerummet er lyst og velproportioneret med en velbevaret rundbuet korbue. Ved restaureringen i 50'erne fandtes under kalken på skibets nordvæg en kalkmalet præsterække, som kan dateres til 1700-tallet, svarende til den, der ses i Hjortlund. Ligeledes fandtes spredte rester af dekorativt maleri dvs. sorte båndslang fra renæssancetiden på skibets nord-, syd- og vestside og på korbuen drapering; antagelig malet i anledning af en begravelse.

Inventar: Fra kirkens opførelsestidspunkt stammer alene granitdøbefonten af sydvestjysk type.

Fontehimlen dateres til 1700-tallet ligesom pengeblok, altermaleri og kirkeklokke. Prædikestolen i forsinket højrenæssancestil, o.1650, er formentlig lokalt tilvirket. Altertavlen er i ungrenæssancestil fra o.1585 med englehoveder. Centralmotivet er Nadveren (1746), fløjbilledet til venstre Getsemane og til højre den korsfæstede.

Opslag ved kirken fortæller, hvem besøgende kan rette henvendelse til.

Kirken er opført i rødsten og med skifer-tag i 1885. Grunden er skænket af en lokal gårdejer, og sogneområdet er udskilt fra Hygum og Fole men blev ikke som disse afstået ved grænsedragningen 1864.

Obbekær kirke er rejst i det flade landskab nord for Ribe å, ved et vejkryds med spredt bebyggelse, en del træer og læhegn. Det nye sogn var tænkt som landsogn under domkirken, og kirkegrunden omkring den har da også landsbypræg. Sognet har siden 1977 været anneks til Hjortlund-Kalvslund.

Den ydmyge bygning med det karakteristiske, slanke, ottekantede spir, er i sit ydre præget af nyromanske detaljer. Den er opført efter tegning af områdets Kgl. bygningsinspektør L.A. Winstrup (1815-89). Udformningen er beslægtet med andre af arkitektens arbejder og har grundlæggende træk fælles med periodens mange nye kirker.

I 1960'erne fjernedes en tung, muret klokkekam over korets gavl. Ellers står bygningen som ved opførelsen. Den består af et kort, bredt kor, som ved en relativt stor, rundbuet åbning er sat i forbindelse med det rektangulære forsamlingsrum, der optager hele skibet, og det tilknyttede forrum, som angiveligt på grund af vindfor-

hold er forsynet med hele to adgange, en bred mod vest og en smallere mod nord.

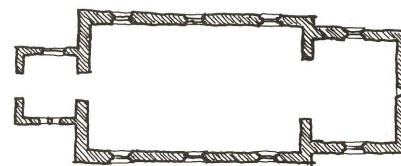
Forud for kirkens 100-års jubilæum underkastedes kirken en bevarende istandsættelse hvorunder vinduesåbningernes og triumfbuens kvaderdekoration fjernedes. Alle vægge kalkedes hvide.

Kirkens inventar er hovedsagelig fra opførelsestiden, altertavlen er dog tidligere, fra 1851, og skænket af Jordrup kirke i 1884. Tavlen er af renæssancetype med genbrug af korintiske storsøjler, tredelt storstykke og gavlprydet topstykke fra 1983. I storfeltet ses Kristus hos Martha og Maria, i sidefelterne to apostle, Johannes mod nord og Peter, begge kopieret efter Thorvaldsen. Kirkens klokke og altersølv er fra baroktiden.

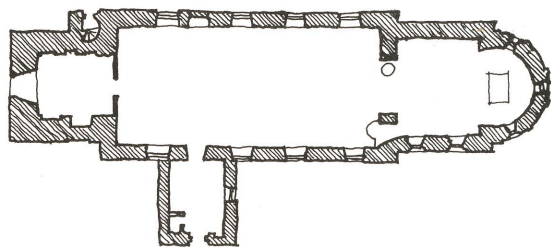
Opslag ved kirken fortæller, hvem besøgende kan rette henvendelse til.

Obbekær kirke

17

Jernved kirke

Kirken ligger nord for Kongeåen, nord for Jernveds gårde, på kanten af en flad skråning ned mod Kongeådalene, med udsigt til Hjortlund kirke. Vejen fra Gredstedbro passerer øst om kirkegården. Apsis, kor og skib er opført o.1175; apsis og kor dog helt fornyede i 1866. Tårnet mod vest, med saddeltag, er tilføjet i midaldertiden men skalmuret i 1865, og våbenhuset tilføjet i slutningen af 1400-tallet. Sidstnævnte er grundigt restaureret i 1914, hvorefter tuffen omkring skibets syddør er blevet synlig. Tegninger udført inden restaureringerne viser, at kirken har haft en sydvendt kordør.

Når Jernved kirke menes indviet til Skt. Nikolaj, synes det alene at bygge på denne helgens afbildning på en klokke, der ifølge indskrift er støbt 1444 til ære for Vor Frue og Skt. Nikolaj.

Bygningen regnes med rette for en af de fornemste af Ribeegnens tufstenskirker. Grundplanen er imponerende præcis. Skibet er opbygget over to kvadrater, hvor længden er nøjagtig dobbelt så stor som bredden målt udvendig.

Alle oprindelige mure er hovedsageligt af tuf hvilende på en præcist hugget, attisk granitsokkel. Egetagværket indeholder dele af oprindelige tagstole.

Facadeudmykningen på skibet er intakt

og har den fra Ribe domkirke og Vilslev kirke kendte udformning; på kor og apsis er den fornyet, men efter oprindeligt forlæg.

Apsidens tvillingedelte stokværk genfindes i nederste stokværk af domkirkens apsis. (Tilsvarende ses i Roager og Farup.) Apsidesøjlerne med kapitæler og baser var oprindeligt opmurede af tuf som i Vilslev.

Kirkens vinduer er ændret og udskiftet en del gange, sidst i 1913, hvor skibets og tårnets rektangulære åbninger erstattedes af rundbuede med støbejernsstel svarende til de allerede indsatte i korets sydside.

Inventar: Prædikestol fra 1585 samt romansk granitfont. Mest bemærkelsesværdig er dog fløjaltertavlen fra 1510-20 og korbuekrucifikset fra 1400-tallet, som oprindeligt kan have været et processionskors. Altertavlen består af 2 billedskærerarbejder: centralt himmeldronningen med barn, på hendes venstre side Skt. Laurentius, til højre Skt. Vincentius. Herudover 12 fritstående apostelfigurer.

På kirkegården er opretholdt de snævre gange fra tiden før kistebegravelser blev almindelige.

Jernved kirke er sædvanligvis åben, fra solen ringes op, til den ringes ned. Henvendelse vedrørende adgang i øvrigt: Se opslagstavlen ved kirken.

Gredstedbro er en stationsby opstået omkring et gammelt overfartsted med tidligere toldsted ved Kongeåen. Kirken ligger centralt i byen, ganske tæt på det gamle overfartsted. Den er bygget som annekskirke til Jernved sogn i 1924-25, i overvejende grad for privat indsamlede midler i sognet. En del arbejder ved kirken er udført af Gredstedbrohåndværkere; det sidst udførte er indgangsdøren, som er udført af Johannes Hansen og Aksel Kaas.

Kirken kan rumme godt og vel 100 mennesker og adskiller sig således ikke alene ved sin alder, men også ved sin lidenhed, enkelhed og intimitet fra de øvrige provstikirker.

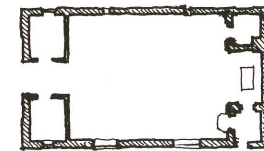
Gredstedbro kirke er et lille langhus med klokke i åben tagrytter.

De hvidkalkede mure er opført af tegl, og taget har røde vingetagsten. Langmure og gavle er prydet med blændinger og tvedelte stik. Egnens middelalderkirker, Ribe domkirke især, har tydeligvis været inspirationskilde. Bygningssagkyndige har bemærket, at kirkens tagrytter gentager udformningen af et ikke længere eksisterende klokkespir på Farup kirke. Kragbåndet i alternichen er en nu fjernet detalje fra Vilslevs kirkeskib, ligesom vinduesåbningerne i øst- og vestmur kopierer vinduerne til kapitelsalen i Sct. Catharinæ

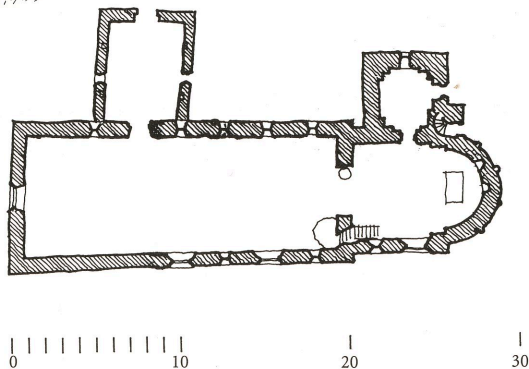
kloster. Alterprydelser, et kors med spirrende blade, kopierer et højgotisk korstræ fra Randerup kirke i Sønderjylland. Hovedindgangen er fra vest, hvor der er indrettet dåbsværelse mod syd og trappeopgang til et pulpitur mod nord. Kirkens alter er opstillet i en dyb, tøndehvælvet niche.

Inventaret stammer hovedsagelig fra opførelsen. Farvesætningen er grøn, grå, beige og rød. Døbefonten af granit er udført af en stenhugger i Horsens efter egnens sydvestjyske type. Alterstagerne, med årstallet 1614, er stilkopier, og prædikestolen af renæssancetype med hjørnebalustre og akantusløv bærer årstallet 1924. Stolestaderne er tilsvarende udført med spirprydede rammeværksgavle. Pulpituret mod vest har 17 højfyldninger med malerier fra 1937 udført af bysbarnet Niels Steenholdt og skænket som gave. Centralt ses, som på Vilslev kirkes pulpiturudsmykning, Jesus Salvator Mundi (Jesus, Verdens frelser) omgivet af apostle. Kirkens klokke er støbt i København Anno 1926.

Kirken er sædvanligvis åben, fra solen ringes op, til den ringes ned. Besøgende, som ønsker en mere detaljeret gennemgang af kirken, er velkomne til at tage en folder i kirken.

Vilslev kirke

Denne fine tufstenskirke, som Kongeåen før reguleringen slyngede sig tæt op ad, er opført kun 4 km fra havet, som ved stormflod, før digebyggeriet, har udgjort en trussel. Kirken står stateligt i landskabet, hvad enten den ses fra Vilslev Spang, Kongeåalen, Farup eller ude fra diget. I klart vejr ses den endog umiskendeligt fra Sønderho. Vilslev kirke sammenlignes ofte med kirkerne i Farup og Jernved, ikke alene er de tre kirker alle kalkede, blytækte og viet Skt. Nikolaj, de er også af nogenlunde samme størrelse. Alle er opført solret, efter temmelig præcis grundplan, men detaljer i Vilslev kirkes arkitektur viser, at den er ældst og formentlig påbegyndt samtidig med Ribe domkirke. Indgangspartiet står ukalket som ved opførelsen.

Kirkens arkitektoniske udtryk er oprindeligt. De karakteristiske pilastre bedømmes som autentiske, men kirken har i slutningen af forrige århundrede fået en noget hård oppudsning.

Der er flere særegne træk ved kirkebygningen. Det bemærkes således straks, at både våbenhus og tårn vender nord. Sagnet fortæller, at tårnplaceringen både i Vilslev og Farup var bestemt af hensynet til søfolk. Bygningssagkyndige mener, at tårnets placering her snarere er bestemt af beliggenheden ved åen, et skrånende terræn, vejr og vind samt økonomi og lokal anvendelighed. Bemærk, at glamhullet mod Slesvig er

mindre end de øvrige. Apsis er bygningens fornemste pry. Forbilledet er tydeligvis domkirken, hvis apsis er bygget i tre etager. Vilslev kirkes apsis er en efterligning af domkirkens 2. etage. Apsiden har tydeligvis engang haft vinduer. En kordør mod syd er blændet. Kirken er opført i flere etaper; apsis og kor til og med korbuen tidligst. Herefter har byggeriet hvilet en kort periode inden opførelsen af skibet. Nordsidens tagfrise har 4 buer, sydsiden 5. Denne detalje viser, at kirken er ca. 25 år ældre end de øvrige tufstenskirker. Vestenden af kirken har desværre undergået en drastisk restaurering i 1700-tallet. Dengang skalmurede man helt uden hensyntagen til den oprindelige arkitektur. Den oprindelige arkitektur er ganske tydelig indvendig, og bomhullerne i skibets nordside afslører noget om middelalderens byggeteknik. Særlig bemærkelsesværdigt er korbuens kalkmalerier, som dateres til 1225-50; nadvær, himmelfart og indtog.

Inventar: Granitfonten med krigere og vandrede løver er mindst ligeså gammel som kirken selv; dåbsfadet er fra Holmegård. Den kostbare altertavle fra 1610 er indkøbt i Varde. Dele fra et processionskors og en tidligere altertavle er ophængt i kor og skib. Pulpiturbillederne dateres til 1625. Kirken er åben, og gæstebog er fremlagt. Man er velkommen til at tage en folder.

Kirken ligger på en flad mark, centralt i landsbyen, vest for Hunderup skole, ved vejen der fører til Bramming. En smuk lindealle fører op til indgangen i tårnet. Den hvidkalkede, blytækte bygning består af kor, skib og tårn. Koret er ældst og opført o.1200. Tilsvarende rundbuede vinduesfatninger af granit ses også i Kalvs-lund.

En spadseretur omkring bygningen afslører, at der ikke er tale om bemærkelsesværdig arkitektur. Det bemærkelsesværdige ved Hunderup kirke er til gengæld dens historie, som signaleres på lang afstand af vindfløjens forgyldte ørn.

Selve byggeriet af kirken er vist nok enestående i Danmark. Det anslås, at bygningen er opført i tre faser på hver et år. Analyse af byggematerialer viser et rodsammen uden egentligt system. Man er begyndt med den sædvanlige granitsokkel, så følger et skifte af granit og ovenpå det tuf iblandet muresten. Et stykke oppe er byggeriet gået i stå, hvorefter det er genoptaget med istidsaflejrede rullesten. Sammenblandingen af byggematerialer viser, at byggetidspunktet er relativt sent.

Nordre side af skibet er næsten intakt med små rundbuede vinduer. Dog er kvindedøren i den vestlige ende blændet. Korets østlige del er forlænget. Dette ses tydeligt af byggematerialerne. Ny opmuring har godtgjort blandingers udform-

ning som våbenskjolde o.1569.

Tårnet er opført tidligere end våbenhuset, som er vanskeligt at datere. Det bemærkes, at de romanske vinduesindfatninger fra skibets sydside er genbrugt i fundamentet. Vinduesudskiftningen kan være sket kort efter reformationen.

Oprindelig har tårnet haft murede trekants-gavle og saddeltag som Jernved kirke. Tårnrummet har indtil 1950'erne været gravplads for *Kjærgårdslægterne* Gersdorff, Rosenørn, Juel og Kragh.

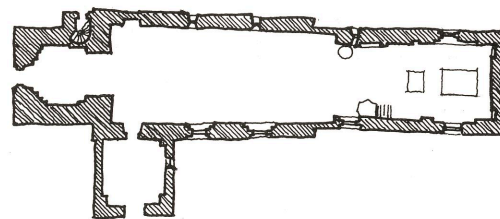
Kirkerummet er sammenhængende med oprindeligt bjælkeloft, men virker langagtigt pga. korforlængelsen og nedtagningen af korbuen, som har været 1-2 meter længere vestpå end den nuværende trindeling. En sådan løsning kendes ikke andetsteds fra. Udbygningen er sket pga. gravlægning i 1565.

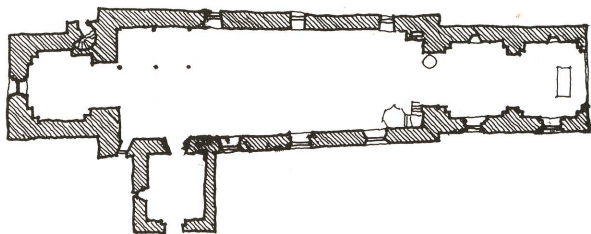
Inventar: Den fornemme Niels Lange var indtil 1822 placeret lige nøjagtigt midt i kirken. Monumentet over ham og hustruen Abel Skeels datter er udfærdiget af Cornelis Floris, som også er mester for tilsvarende monumenter af Chr. III i Roskilde domkirke og Herluf Trolle og Birgitte Goye i Herlufsholm. Adelige våben og navnetræk ses desuden på alterbord, altersølv, prædike-stol, epitafier, mindeplader, vinduesglas, kirkekroner og indgangsportal.

Kirken er åben, gæstebog er fremlagt, og man er velkommen til at tage en folder.

Hunderup kirke

21

er indviet Skt. Laurentius, bøndernes helgen. Den ligger nord for landsbyen, stadig med frit udsyn over det dyrkede land mod nord. Dens hvide tårn kan som Vilslev kirke ses videnom, ude fra marsken og Vadehavet, ja helt fra Sønderho. En meget gammel kirkesti går i lige linie fra marskene i syd op til kirken.

Af ydre adskiller Darum kirke sig fra provstiets øvrige tufstenskirker især ved de på bygningen synlige kvadersten, men også ved sin anselige længde (35,3 m). Den er hvidkalket og blytækt. Tårnet har pyramidespir.

Som det meget tydeligt kan ses på skibets langside, hvor gamle, nu tilmurede vinduer og døre er markeret, er kirken et resultat af flere udvidelser og tilføjelser. Kerne er en romansk bygning, vel fra omkring 1170, opført i kvadersten og tuf; den bestod af apsis, kor og skib. I det nuværende kor er de svagt buede sokkelsten med attisk profil fra apsidens genbrugt. Tidligt, i tiden 1250-1300, er kirken blevet udvidet mod vest, koret forlænget og omdannet til et hvælvet rum. Kirkebyggeriet er påbegyndt i granit; først efter fuldførelsen af skibets østende er der skiftet til tuf. Anvendelsen af munkesten i skibets vestende kan tyde på en tredje byggefase, måske fra senmiddelalderen, hvor der tilføjedes et våbenhus ved det forlængede skibs sydside og et tårn ved

vestenden. Dette tårn forhøjedes i 1768 "for de søfarendes skyld".

Karakteristisk for kirkens interiør er de relativt høje vægpaneler i træ fra o. 1600. Ved kirkens restaurering i 1979 afsløredes bag disse paneler kalkmalede imiterede træpaneler fra 1500ernes midte.

Interiør: Den romanske døbefont i rød granit tilhører gruppen af arkadefonte. Prædikestolen udgøres af fem arkadefag med relieffer af Kristus og de 4 evangelister, den er fra o.1540. Den meget særprægede fontehimmel med galgeophæng er måske udført af samme kunstner; den er sekssidet med bøjlebaldakin, som omslutter en central figurgruppe af Kristi dåb.

På korets sydvæg ses to apostelfigurer, Johannes og Peter, fra o.1500. De stammer fra en tidligere højaltertavle. Fra denne og flere sidealtertavler er yderligere bevaret 3 skulpturer, bla. Skt. Laurentius og den såkaldte Darummadonna, stående på måneseget. Begge er nu i museumseje.

Besøgende kan uden for kirketid rette henvendelse til graveren; der henvises til opslagstavlen ved den nordre kirkegårdsport.

Kirken har navn efter kong Knud den Hellige. Den ligger tæt ved landevejen, nord for stationsbyen Bramming, indesluttet i en lille lund, der blot lader den fri mod nordvest, så den ses fra landevejen. I kort afstand derfra, mod syd, løber Ilsted å, og nordvest for kirken ligger herregården Bramminge Hovedgård.

Den hvidkalkede bygning, som både har bly- og tegltage, består af kor og skib, opført o.1200 men stærkt ombygget først o.1250 og igen i slutningen af 1400-tallet. Omkring 1500 er tilføjet et våbenhus mod nord og et tårn med pyramidespir i vest.

Arkæologisk undersøgelse i forbindelse med restaurering har påvist et underliggende brandlag, som kan være resterne af en trækirke eller en bygning fra før-kristen tid.

Det oprindelige byggemateriale synes at have været en blanding af granitkvadre og tuf, men noget tyder på, at tuffen ved ombygningerne er blevet erstattet af teglsten. I dag er tuffen kun synlig ved fundamentet. Af opgående murværk er kun nordmuren i kor og skib bevaret, østgavl og sydmur er fuldstændig omsat, den første i 1874, den anden i 1767. Indvendig anses kun murens nederste del for oprindelig. Selv korbue og triumfvæg er ommuret. Skibets gulvhøjde - 50 cm højere end terrænet på kirkegården - er fremkommet ved anlæggelsen af en gravkrypt

under tårnrummet, hvori Johan Rantzau og Kaj Lykkes kister blev sat.

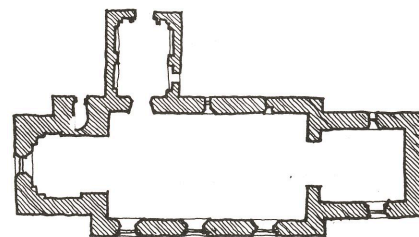
Syddøren spores ikke, og af vinduer er ingen bevaret på plads. Et senere indsat vestligt nordvindue i skibet har dog fået en oprindelig granitindfatning.

Allerede ved våbenhusets indgang bemærkes det, at kirken ligesom Hunderup kirke bærer tydelige spor af egnens gamle *adelslægter*, Gabel, Rantzau-Friis, Wormskjold og Teilmann. Navnetræk og våbenskjolde ses på herskabsstol, altersølv, kirkekroner, epitafier og monument.

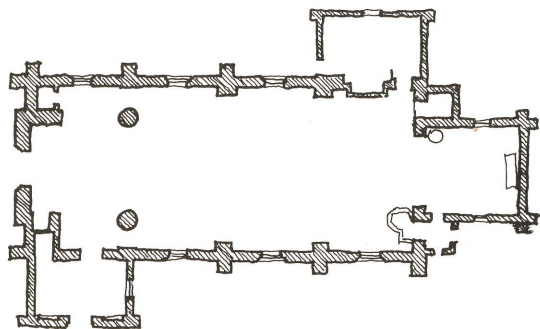
Inventar: Den romanske granitfont er samtidig med bygningen. Fontelåget fra 1525. Altertavlen fra o.1600 består af en epitafieramme erhvervet fra Ribe domkirke og omgjort til altertavle i 1849. Storfeltet er en kopi efter et maleri på Louvre: Jean Jouvenets "Korsnedtagelse". Bemærk korbuekrucifikset fra o.1475-1500 på korets sydvæg. Prædikestolen fra o.1635 med samtidige evangelistbilleder er afkortet (evangelisten Johannes mangler). Det er ikke umuligt, at der tidligere har været lektorieprædikestol anbragt foran korbuen. En yndig Mariafigur med barn, oprindelig med strålekrans (som på altertavlen i Jernved kirke) har en gang haft sin plads i et sidealter i Sct. Knuds kirke. Idag kan den ses på Nordiska Museet i Stockholm. Kirkens åbningstider aflæses på tavlen uden for kirken.

Skt. Knuds kirke

23

Skt. Ansgar kirke

0 10 20 30

Bramming er en stationsby, der, siden syd-banen åbnede i 1874, er vokset til en anse-lig størrelse, hvorved byen har opnået status som trafikknudepunkt. Foruden den lille, gamle middelalderkirke Sct. Knuds, beliggende 1,7 km nord for bymidten, har Bramming yderligere en kirke kaldet Sct. Ansgar.

Sct. Ansgar er ikke alene stor og rumme-lig, den er også tydeligt inspireret af mid-delalderkirkernes arkitektur. Kirken er hvidkalket, med buttet tårn og let opskal-ket pyramidespir. Den har tag af rødt tegl, afstivende piller ved langmure og hjørner, falsede, spidsbuede vinduer, friseorna-mentik, som det ses på mange af egnens kirker, og indvendig: krydshvælvinger.

Kirken er opført i 1914-15 under ledelse af arkitekt Harald Lønborg Jensen, som i Ribe huskes for sin imponerende funde-ringsindsats i 1918, hvorved Sct. Cathari-næ kirke blev reddet fra en truende sam-menstyrtning.

Bygningen er orienteret øst-vest med betydelig afvigelse til nord. Den er opført i tegl, og består af kor, skib, tårn mod vest og våbenhus ved sydsiden. Der er adgan-ge til kirken i våbenhusets sydgavl og i vestgavlen, i nordre tilbygnings vestmur og i det lille præsteværelse ved korets sydside.

Nordre tilbygning havde ved opførelsen

en lav, hvælvet underetage, tænkt som kapel, hvorover orgelet var placeret. Kapellet er siden 1966, hvor et nyt bygge-des nordøst for kirken, overflødiggjort, hvorfor det under restaureringsarbejde i 1985 blev inddraget i kirkeskibet som en korsarm.

Inventar: Orglet er nu placeret på pulpitu-ret over vestindgangen. Kirken fremtræ-der stort set som ved opførelsen. Farve-holdningen er siden 1988 olivengrøn, lys grå og sort. Døbefonten, af rødlig granit, er af romansk type med tolvstavsprofil. Prædikestolen har renæssancepræg. Alterbilledet er skænket af stiftsprovst Peder Julius Petersen i Ribe og udført af en i byen bosiddende billedskærer Rasmussen som en nederlandsk fløjalter-tavle med skønvirkeornamentik og male-ri af Simeon og Anna fra 1800-tallet. Fløjbillederne er dels fra Jesu barndoms-historie dels fra lidelseshistorien. Et nyt kunstværk ophængt nord for kor-buen fremstiller i dybe farver korset, malet af kunstneren Svend Boe Havgaard.

Besøgende kan uden for gudstjenestetid rette henvendelse til kirkekontoret. Se også tavlen uden for kirken.

Kirken ligger i Gørding Kirkeby, på nord-siden af Holsted å, ca. 1,5 km nord for stationsbyen, hvor vejene fra Bramming, Holsted, Jernvedlund og Glejbjerg mødes. Set fra sydsiden af åen er kirken usædvanlig markant og smukt placeret på et terræn, der skråner mod syd og vest. Kirken består af romansk kor (ombygget i 1883-85) og skib, der allerede i romansk tid er forlænget. Hertil er o. 1500 tilføjet våbenhus foran skibets syddør, og i vest tårn med saddeltag. Orienteringen er solret. En palmetsmykket vinduesoverligger i koret og en dæksten fra skibets syddør knytter bygningen til en gruppe sydvestjyske kvaderstenskirker fra Valdemar Sejrs tid, omfattende kirkerne i Grimstrup og Brørup. Kirkens tagværker er tungt egetømmer, antagelig middelalderligt. Byggeriet er påbegyndt i øst med granitkvadre, der i skibets langmure er suppleret med tufsten og muligvis også tegl. Facaderne er uden de blændinger, som normalt ledsager tufstensbyggeriet. Triumfmuren og det meste af skibets syd-mur med den omtalte dæksten er opført i én etape. Herefter sker der et materiale-skift fra granit til tuf, som tydeligt ses i skibets nordside. Skibets sydside har sikkert været afsluttet på lignende vis. Nordmurens tufindrammede vinduer er gen-etableret efter 1870. Et lignende vindue på

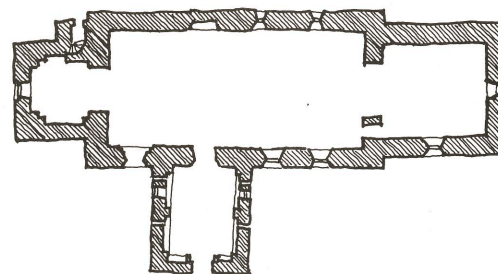
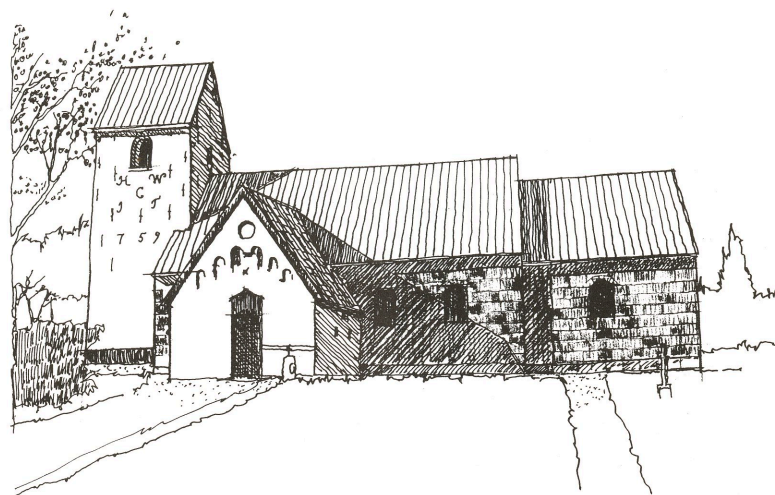
sydmuren er samtidig afløst af et større teglstensindrammet. Det palmetudsmykkede vindue i østgavlen er det eneste bevarede. Et lignende ses i Vester Nykirke. Våbenhuset er rigere og mere pynteligt udformet end almindeligt. Kirkerummet afslører en blændet nord-dør. En afvigelse i soklen på nordsiden fortæller om vestudvidelsen. Ved istandsættelse i 1916 fremkom i skibets nordvæg under vinduerne "noget med okker og sort farve råt udført kalkmaleri", som efter undersøgelse atter overkalkedes.

Inventar: Den romanske granitfont er lige så gammel som kirken. Bemærkelsesværdig er især en sjælden korbuekrucifiksgruppe fra overgangsårene mellem romansk og gotisk tid, o. 1225-50. Kristus er afbildet som på én gang sejrende helt og lidende sonoffer. Den sengotiske skabsaltertavle fik sit nuværende udseende ved en af kirkeejeren C.C. Gabel bekostet istandsættelse i 1732, hvor også tav-lens billeder er malet: Nadver i storfelt, flankeret af Getsemane og Opstandelse. Topfeltet forestiller Himmelfarten. Her som i Skt. Knud har den fornemme herre til Bramming Hovedgård gavmildt sørget for, at kirken var præsentabel.

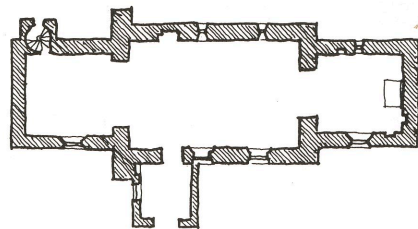
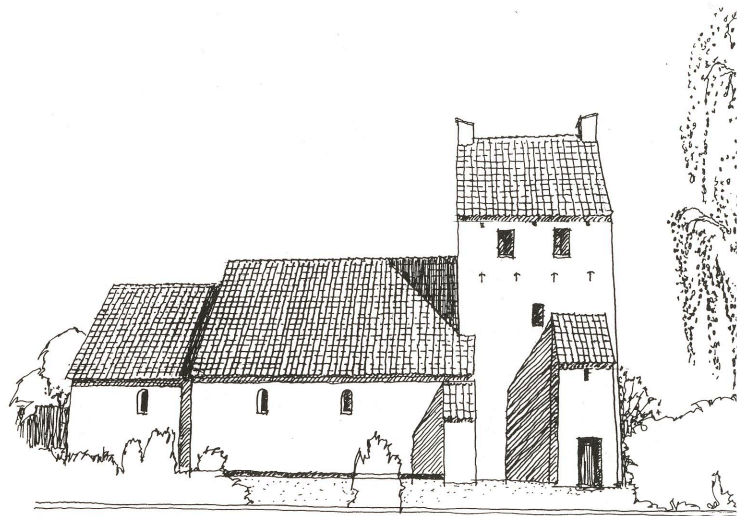
Kirken er åben ved ringetid. Skilt i våbenhus oplyser, hvor nøglen kan hentes.

Gørding kirke

25

Vejrup kirke

Forholdsvis lille, hvidkalket senmiddelalderkirke med stejle røde tegltage. Beliggende 6 km nord for Gørding kirke, ret tæt på motorvejen. Vejrup kirke er i dag omgivet af bebyggelse til alle sider. En tidligere kirke betegnes i 1500-tallet som øde (desolata) sandsynligvis betinget af affolkning pga. pest.

Bygningen er opført få år før reformationen o.1530. Den består af kor, skib med sydendt våbenhus fra 1788 og tårn fra 1943, hvor kirken hovedindsat. Tårnet er tegnet af J.K. Jepsen, der synes inspireret af Harald Lønborg-Jensens byggeri (sammenlign med Ansgar kirke i Bramming).

Kirkens nuværende udseende skyldes befolkningstilvæksten i sognet. Allerede i 1907 opstod ønsket om en større kirke. Det dokumenterede behov kunne indfries enten ved udvidelse/ombygning af "den uanselige lille kirke", eller ved at man byggede en hel ny kirke. Den sidste mulighed fravalgtes.

Ud af flere skitserede løsninger syntes den bedste at være tilføjes af et tårn med to funktioner; øverst et klokkerum, nederst et rum, som kunne inddrages i kirkeskibet. Men løsningen medførte en total nedrivning af skibets gamle vestgavl. Det interessante er, at skibet er opført på fundamentene af en romansk kirke, som menes at have stået øde i længere tid. En

enlig vinduesoverligger af granit, indsat i korets nordside, tages som tegn herpå. Tagværker er af eg og dateres til 1529. Fortandinger i skibets østgavl klargør, at skibet er bygget før koret, der hviler på en syld af store flade kampesten. Byggematerialerne er granitkvadre og røde munkesten. Døre har oprindelig været rundbuede med karme af granitkvadre, den ibrugværende syddør er omdannet i forbindelse med tårnbyggeriet i 1943. Døren mod nord er tilmuret og anbragt i en niche, som ses i kirkerummet. Vinduerne i syd-muren er ændret til oprindeligt udseende i 1943. Samtidig er de nuværende nord-vinduer i romansk stil kommet til.

Inventar: Kirkens senromanske døbefont samt alterkorset fra o.1300 kan have tjent i den romanske kirke, mens en nyttilsat Kristusfigur muligvis er kommet til ved kirkens indvielse i 1530. Det samme gælder sandsynligvis kirkens alterdisk og en alterfigur af Maria med barnet (opstillet i nordmurens dørblænding), begge fra 1520. Det senmiddelalderlige, stærkt forhuggede, i 1866 formindskede, alterbord har sandsynligvis rummet en helgengrav. Alterbilledet er en 1898 fremstilling af Abraham på vej til offerstedet med sønnen Isak. Kirkens åbningstider er årstidsbestemt. Se opslag ved kirke.

Navnet Nykirke og beliggenheden mellem to dele af Grimstrup sogn er antagelig opstået ved, at sognet er oprettet ved en deling af Grimstrup. Kirken har siden 1500erne fungeret som herregårdskirke for Endrupholm, hvorunder nabokirkerne i Grimstrup og Fåborg også hørte. Kirkeejere var de adelige Krag'er og slægten Teilmann.

Kirken ligger frit i landskabet, omtrent midtvejs mellem landsbyerne Omme, Endrup og Nørre Vong, ca. 6 km nord for Bramming. Kirkegården har bevaret sine gamle skel til alle sider.

Der er tale om en meget helstøbt, blytækt kvaderstensbygning bestående af romansk skib og kor, hvortil der i 1500-tallet er tilføjet et tårn, som i 1764 er ombygget fra mellemstokværket og forsynet med pyramidalspir. Fra samme tid stammer våbenhuset, der afløser et senmiddelalderligt (i 1668 kaldet "skrøvsen", jysk for skriftehuset).

Granitmurene hviler på en profileret sokkel. Ved en omfattende restaurering i 1983 undersøgtes murværket, som er rejst på et bredt fundament. Undersøgelsen viste en rig anvendelse af rå marksten, og i korets sydside, hvor kvaderstensmurværket er om sat, en del tegl. Mittelalderligt munkestensmurværk træffes kun i tårnmurværket. Skibet syddør er ødelagt, mens den tilmurede norddør stadig kan ses udvendigt. Af

de oprindelige vinduer er bevaret en usædvanlig oval åbning i korets østgavl samt tre ornamenterede, indbyrdes afvigende vinduer i kirkens nordside, et i koret og to i skibet. Tilsvarende på kirkens sydside er nedtaget og kan genfindes i og omkring Endrupholm, hvis disse da ikke stammer fra Grimstrup eller Fåborg, hvor lignende vinduer kan iagttages.

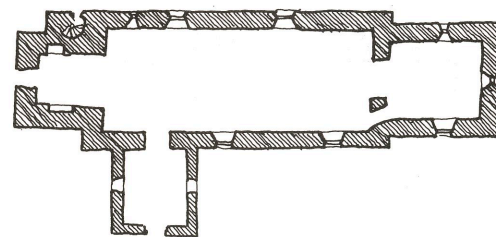
Tagværkerne er overvejende egetømmer årringsdateret til 1457-58.

Efter ombygningen i 1764 åbner tårnrummet sig mod skibet i sin fulde bredde.

Inventar: Af kirkens tidligmiddelalderlige indretning er bevaret granitfonten af typen "paradis font", en livsbrønd på fod med bølgemotiver og 4 hoveder repræsenterende de fire paradisfloder, men også et meget sjældent sæt "alterstolper" (et såkaldt alterretabel, som har båret et nu tabt krucifiks); dette opbevares siden 1905 på Nationalmuseet. Våbenskjolde og initialer fra Endrupholmslægtene ses overalt på kirkerummets renæssanceinventar, d.v.s. altertavle, fontehimmel, prædikestol, og her skabsstol samt på salmenummertavlen fra 1761 og de fornemme epitafier. Altertavlebillederne er malet på træ e.1800. Storfeltet viser Nadveren efter Leonardo da Vinci. Bemærk korbuekrucifikset fra o.1500 samt stolegavle, degne- og præstestol. Kirken åbningstider er årtidsbestemt. Se opslagstavlen.

Vester Nykirke

27

Prospekt af Ribe, trykt 1598, med afbildning af bevarede og forsvundne middelalderkirker. Fra venstre: A-B: Skt. Nikolaj kirke og kloster. C: Hellig Gravs kirke, D-E: Sct. Catharinæ kirke og dominikanerklostret. G: Skt. Hans kirke. H: Skt. Mikaels kirke. I: Domkirken. L: Skt. Laurentius' kirke og franciskanerklostret. M: Skt. Peders kirke. N: Skt. Klemens kirke. O: Johanniterklostret. P: Helligåndshuset. (Kilde: Danmarks kirker, udgivet af Nationalmuseet, Ribe Amt, 2. bind, side 827).

Darum
Farup
Gredstedbro
Gørding
Hjortlund
Hunderup
Hviding
Jernved
Kalvslund
Mandø
Obbekær
Ribe domkirke
Roager
Sct. Ansgar
Sct. Catharinæ
Sct. Knud
Seem
Spandet
Vejrup
Vester Nykirke
Vester Vedsted
Vilslev